

АРАСЛАНОВА
Сніжана Миколаївна,
аспірантка
історичного факультету
Київського національного
університету
імені Тараса Шевченка
(м.Київ)

РОЗВИТОК ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ В ІСТОРИЧНОМУ ТОВАРИСТВІ НЕСТОРА-ЛІТОПИСЦЯ

У статті розглянуто діяльність Історичного товариства Нестора-літописця, яке певний час діяло при Університеті Св. Володимира. Проаналізовано історіографічні дослідження, присвячені різним аспектам роботи, що велася членами Товариства. Основна увага зосереджена на сучасній історіографії. Також висвітлюється внесок окремих вчених (членів Товариства) у розвиток історичної науки в кінці XIX на початку XX століття.

Ключові слова: *Історичне товариство Нестора-літописця, історична наука, Київський університет, історіографія.*

В статтє рассмотрена деятельность Исторического общества Нестора-летописца, которое определенное время действовало при Киевском университете. Проанализированы историографические исследования, посвященные различным аспектам работы, которая велась членами Общества. Основное внимание сосредоточено на современной историографии. Также освещается вклад отдельных ученых (членов Общества) в развитие исторической науки в конце XIX начале XX века.

Ключевые слова: *Историческое общество Нестора-летописца, историческая наука, Киевский университет, историография.*

The article describes the activities of the Historical Society of Nestor the Chronicler, which is operated at a certain time the University of Kiev. Analyzed historiographical studies on various aspects of the work, which was conducted by members of the Company. It focused on modern historiography. Also highlights the contribution of individual researchers (the members of the Company) in the development of historical science in the late XIX beginning of the XX century.

Keywords: *Historical Society of Nestor the Chronicler, historical science, Kyiv University historiography.*

Історичне товариство Нестора-літописця (далі – ІТНЛ) одне з найбільш помітних наукових об'єднань кінця XIX – початку XX ст., з огляду на залишену ним спадщину історичних знань. З 1874 році Товариство почало свою діяльність при Університеті Св. Володимира і проіснувало до 1931 року пройшовши кілька етапів свого розвитку. Серед членів ІТНЛ були відомі науковці основу яких становили вчені Університету Св. Володимира. Розвиток історичної науки в кінці XIX ст. сприяв відкриттю такого роду товариств для поширення історичних знань.

Спробуємо з'ясувати, які тенденції історичної думки були присутні серед науковців кінця XIX – поч. XX ст., аналізуючи їх роботу в Товаристві. Головне завдання статті – визначити роль та місце ІТНЛ у розвитку історичної науки і які напрямки діяльності Товариства цьому сприяли.

До історії ІТНЛ науковці зверталися ще за часів його існування. Згадки про нього є у таких дослідників як М. Дашкевич, В. Іконников, О. Нестроєв, М. Ясинський [5]. В постреволюційні та радянські часи про Товариство відомі розвідки В. Базилевича [3], І. Житецького [7], С. Наріжного [16] та ін. Після розпаду Радянського Союзу у науковців зріс інтерес до розвитку науки в дореволюційний час. Тому з'явилося багато розвідок, які розглядали історичну науку кінця XIX ст. Отже, до наукової спадщини ІТНЛ сучасні дослідники зверталися неодноразово і вже досить багато аспектів діяльності Товариства було досліджено. Спробуємо узагальнити та проаналізувати дані дослідження. Крім того, історіографи намагалися визначити, яка роль у розвитку історичної науки була в того чи іншого викладача Університету. Значне місце серед видатних членів ІТНЛ посідають В. Антонович, М. Владимирський-Буданов, В. Іконников, М. Дашкевич.

Історія Товариства у науковій літературі умовно поділяється на три періоди: 1) 1872–1893 рр.; 2) 1894–1917 рр.; 3) 1917–1931 рр. [13, с. 3–4]. Серед етапів розвитку Товариства, як про найбільш плідний для поширення історичних знань, можна говорити саме про другий з них. Адже на той час товариство уже пережило стадію свого становлення, а також уже був

затверджений статут, що дало широкі можливості для наукової діяльності його членів.

Ціла низка робіт в історіографії присвячена аналізу друкованого часопису Товариства, яке мало назву «Чтения в Историческом обществе Несторалеписца» (далі - ЧИОНЛ). Серед них можна виділити розвідки В.Колесника та І.Смуток [8], Л. Круглової [14], Л. Губицького [4], І.Адамської [1].

Колесник М. - перший дослідник кінця ХХ ст., який ґрунтовно дослідив історію Товариства. Існує ряд робіт, які він присвятив даній темі. Вони в основному стосуються історії Товариства та його друкованого органу ЧИОНЛ. Так науковець приділив увагу історії виникнення Товариства. Зокрема, вивчив передумови його створення, три етапи існування та основні напрямки діяльності [11]. У своїй розвідці автор звертає увагу на те, що саме другий період існування Товариства (1894–1917) стає найбільш результативним в плані наукового видання. Дослідник дає можливість по-новому звернутися до напрацювань ІТНЛ та відтворює його забуту в радянські часи історію.

Крім екскурсу в історію Михайло Павлович досліджує і роль та внесок Товариства, зокрема, в археографію історії України. Історик першим виділив археографічну діяльність ІТНЛ в окреме спеціальне дослідження [9].

М. Колесник зазначає, що одним з основних напрямків діяльності Товариства було дослідження історії України. Якраз з українською історією була пов'язана публікація численних документів на сторінках часопису.

Серед вчених Університету, які друкувалися в ЧИОНЛ, М.Колесник виділяє І. Лучицького (дослідження з соціально-економічної історії), М. Владимирського-Буданова та І. Каманіна (розвиток землеволодіння), А. Ясинського (соціально-економічна і політична історія), М. Дашкевича (мемуарна література). Автор піддає критиці саму обробку та систематизацію матеріалу, але все ж наголошує на важливості даних документів для сучасної науки [9, с. 127].

Також Михайло Павлович робить висновок і щодо загального внеску Товариства у розвиток історичної науки [12]. Автор зазначає, що діяльність

Товариства за роки свого існування сприяла не лише розвитку історичної науки, а й «становленню національної свідомості й культури» [12, с. 28]. Крім того, за сприяння даного об'єднання, здійснювалися дослідження охорони пам'яток історії та культури та відновлено діяльність Вищих жіночих курсів. Також Товариство брало активну участь у проведенні Всеросійських археологічних з'їздів.

Про діяльність Товариства у трьох його періодах йде мова в дослідженні Л. Тептюк [18]. Аналізуючи розвиток Товариства за часи його існування автор приходить до висновку, що робота, а в тому числі і видавнича діяльність, даного об'єднання відіграла важливу роль у поширенні історичних знань в кін. XIX – поч. XX ст.

У своєму дослідженні Л. Баженов звертає увагу на те, що в працях членів Товариства була «широко відображена історико-краєзнавча тематика, зокрема присвячена вивченню Правобережної України» [2, с. 92]. Серед краєзнавців автор називає М. Грушевського, О. Лазаревського, О. Левицького, В. Антоновича, В. Іконникова та ін. Звичайно, вищезгадані історики внесли свій вклад в розвиток краєзнавчих студій про що свідчить їх друковані роботи в «Чтениях». Підсумовуючи дослідження стосовно Товариства, Л. Баженов прирівнює його до «елітарного клубу науковців» [2, с. 92]. Та все ж тут слід заперечити і визначити про більшу значимість історичного Товариства, адже вони робили важливу та кропітку роботу. Так, дослідник історії видавничої справи Київського університету М.С. Тимошик зазначає, що стараннями членів Товариства до друку у «Чтениях» готувалися рідкісні і надзвичайно цінні для науки матеріали [19, с. 126].

Крім розвитку краєзнавчих студій та публікацій документів уже згадуваний нами М. Колесник у своїй пізнішій розвідці приділив увагу Товариству як важливій складовій розвитку слов'янознавства [10]. Серед відомих фахівців з історії слов'ян, які входили до ІТНЛ були Т. Флоринський, М. Дашкевич, А. Ясинський. Слов'янознавці робили доповіді на засіданнях Товариства і доносили інформацію про літературу чи про якісь нові

дослідження з історії тієї чи іншої слов'янської країни. Автор статті зазначає, що дослідження були присвячені переважно біографіям, діяльності слов'янських вчених та аналізу спеціальної літератури [10, с. 98]. Дослідник висловлює думку, що науковцями здійснюється «певна ідеалізація діяльності представників слов'янської науки та культури, що проявилось майже у повній відсутності критичних зауважень та оцінок» [10, с. 101]. Підсумовуючи, автор говорить про значний внесок ІТНЛ в розвиток слов'янознавства в період існування Товариства та в подальші роки.

Стосовно спрямованості досліджень товариства говорить у своїй розвідці і С. Стельмах [17]. Він не заперечує думку про поділ на два табори серед членів ІТНЛ – ті хто підтримували ідею єдиної слов'янської нації (Ф. Фортинський та ін.), та прибічники української самобутності (В. Антонович та ін.). Та автор висловлює думку, що «йшлося скоріше про протистояння домінуючого гранд-наративу російської історії, в основі якого лежали ідеї «державницької школи» російської історіографії, що розглядала історію України невід'ємною частиною загальноросійського минулого. Натомість альтернативна концепція, якої дотримувалися В. Антонович і М. Грушевський, ґрунтувалася на позитивістській історіософії (де головними об'єктами історії були соціальні верстви та процеси), поєднаній з романтичними ідеями «органічності» історичного процесу, «народного духу» й нації» [17, с. 98]. Автор стверджує, що форми роботи, які були започатковані ІТНЛ, переймалися й іншими товариствами кінця XIX ст.

У своєму дисертаційному дослідженні О. Медалієва серед інших історичних наукових товариств розглядає і ІТНЛ [15]. Автор аналізує різні напрямки діяльності товариств і зосереджує увагу зокрема на проведенні ними засідань з виголошенням доповідей, видавництві часопису, публічних лекціях, співпраця з іншими товариствами та ін. В результаті приходиться до висновку, що саме така різнопланова робота товариств (в тому числі і ІТНЛ) сприяла їх ролі в українському національному відродженні кінця XIX – поч. XX ст. [15, с. 192].

В історіографії звернули увагу на ще один напрям роботи ІТНЛ, а саме на пам'яткоохоронну діяльність. У своєму дослідженні Л. Федорова наголосила на тому, що саме ІТНЛ першим здійснило спробу скласти реєстр пам'яток Київського, Подільського та Волинського генерал-губернаторства [21, с. 67]. А в 1898 р. в часописі товариства була опублікована «Програма для збирання відомостей про старожитності».

Таким чином, члени Товариства займалися дослідженням і описом пам'яток. Серед дослідників автор статті згадує І. Каманіна, В. Антоновича, П. Лашкарьова та ін. Свої дослідження члени Товариства друкували в ЧИОНЛ, і, завдяки їх роботі, були поширені історичні відомості про велику кількість пам'яток історії та культури України [21, с. 77].

У своїй розвідці Л. Федорова виділила важливий момент, що обстеження історичних пам'яток дало можливість членам Товариства встановити, що українській церковній архітектурі та живопису (до XVIII ст.) притаманні національні особливості [21, с. 80].

Залишило свій вклад ІТНЛ і в такому напрямку досліджень як історична географія. Дослідник даного питання С. Трубчанінов виділяє з-поміж членів Товариства В. Антоновича та його школу, які розповсюджували дані знання на засіданнях товариства та на сторінках часопису. Так автор зазначає: «Практично жодна праця в галузі історичної географії не проходила повз увагу В.Б. Антоновича як науковця, про що свідчать його ґрунтовні рецензії на сторінках «Киевской старины», «Чтения общества истории Нестора Летописца», «Киевского слова» та інших періодичних виданнях. Часто поряд з критичними зауваженнями вони містять і виклад окремих концепцій В.Б. Антоновича історико-географічного порядку» [20, с. 85].

Довідкову інформацію про Товариство подає І.Демуз, як таке, що мало сприяти розвитку руської історичної науки. Автор згадує про багатопланову діяльність Товариства та про періодичні та неперіодичні видання ІТНЛ [6, с. 131].

Таким чином, у науковій діяльності ІТНЛ було сформовано чимало областей інтересів. Члени Товариства розвивали студії з історії України, слов'язознавства, історичній географії, проводили пам'яткоохоронну діяльність. Їх дослідження знаходили своє вираження в друкованому виданні «Чтения в историческом обществе Нестора-летописца». Крім своїх наукових праць члени ІТНЛ публікували там і велику кількість першоджерел з історії, що свідчить про широку археографічну діяльність Товариства. Огляд сучасних досліджень показує, що в кінці ХІХ ст. розвиток історичної науки в Університеті Св. Володимира відбувався значною мірою силами науковців, що входили до Товариства. Серед них дослідники виділяють Ф. Фортинського, В. Антоновича, М. Владимирського-Буданова, С. Голубева, І. Лучицького, А. Ясинського та ін. Їх праці слугують джерелами і для сучасних наукових розвідок та історичних студій. А публікація документів, яка здійснювалася в ЧИОНЛ, допомагає при вивченні історії, літератури, археології та ін.

Список використаної літератури

1. *Адамська І.* Історія українських земель ІХ–ХІV століть на сторінках «Чтений в историческом обществе Нестора-летописца» / І. Адамська // Вісн. Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Сер. Історія / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2012. – Вип. 109. – С. 4–7.
2. *Баженов Л. В.* Історичне красзнавство Правобережної України ХІХ – на початку ХХ ст. : Становлення. Історіографія. Бібліографія / Л. В. Баженов. – Хмельницький : Доля, 1995. – 255 с.
3. *Базилевич В. М.* Историческое общество Нестора-летописца (1919–1921 гг.) / В. М. Базилевич // Русский ист. журн. – 1922. – Кн. 8. – С. 327–329.
4. *Губицький Л. В.* Дослідження історії Росії в історичному товаристві Нестора Літописця (1872–1931 рр.) : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 / Л. В. Губицький ; Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2003. – 20 с.
5. *Демуз І.* Історичне товариство Нестора-літописця : історіогр. студії дорадянського періоду / І. Демуз // Часопис укр. історії / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Каф. української історії та етнополітики. – К., 2013. – Вип. 26. – С. 65–70.
6. *Демуз І.* Наукові товариства й організації гуманітарного спрямування Києва кінця ХІХ – початку ХХ ст. / І. Демуз // Києвознавчі читання : іст. та етнокультур. аспекти : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 200-

річчю від дня народж. Тараса Шевченка та 250-річчю від дня народж. Максима Берлінського, Київ, 27 берез. 2014 р. – К. : ПП “Фоліант”, 2014. – С. 129–135.

7. *Житецький І.* Заходи коло організації історичного товариства в Києві / І. Житецький // Україна. – 1929. – Січ.-лют. – С. 23–30.

8. *Колесник В. Ф.* Писемні джерела з історії України на сторінках журналу “Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца” / В. Ф. Колесник, І. І. Смуток // Вісн. Київ. ун-ту імені Тараса Шевченка. Сер. Історія / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 1996. – Вип. 34. – С. 3–10.

9. *Колесник М.* Вклад Исторического общества Нестора-летописца в археографию истории Украины / М. Колесник // Исследования по археографии и источниковедению отечественной истории XVI–XX вв. : межвузовский сб. науч. работ / под ред. Н. П. Ковальского. – Днепропетровск : ДГУ, 1990. – С. 123–129.

10. *Колесник М.* Внесок науково-історичних товариств Лівобережної України у розвиток вітчизняного слов’язознавства (70-ті роки XIX ст. – 30-ті роки XX ст.) / М. Колесник // Київська старовина. – 2004. – № 1. – С. 97–104.

11. *Колесник М.* Історичне товариство Нестора-літописця : основні етапи й напрями діяльності (1872–1931 рр.) / М. Колесник // Укр. іст. журн. – 1989. – № 9. – С. 50–56.

12. *Колесник М.* Історичне товариство Нестора-літописця та його вклад у розвиток історичної науки в Україні / М. Колесник // Укр. іст. журн. – 1995. – № 5. – С. 28–37.

13. *Колесник М. П.* “Чтения в историческом обществе Нестора-летописца” (1879–1914) : бібліогр. довід. / М. Колесник. – К., 1989. – 84 с.

14. *Круглова Л.* Публікація джерел з історії України на сторінках наукового часопису “Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца” (1879–1914 рр.) : автореф на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.06 / Л. Б. Круглова ; Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2009. – 15 с.

15. *Медалієва О. З.* Роль університетських історичних наукових товариств України в українському національному відродженні (остання третина XIX ст. – 1917 р.) : дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 / О. З. Медалієва ; Черкас. нац. ун-т імені Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2005. – 253 арк.

16. *Наріжний С.* Історичне товариство Нестора Літописця в Києві / С. Наріжний // Укр. історик. – 1975. – № 1-2. – С. 29–44.

17. *Стельмах С. П.* Історична наука в Україні в епоху класичного історизму (XIX – початок XX століття) : монографія / С. П. Стельмах. – К. : Видавн.-полігр. центр “Київський університет”, 2005. – 378 с.

18. *Теплюк Л. М.* Основні віхи діяльності Історичного товариства Нестора-літописця та участь Володимира Іконникова / Л. М. Теплюк // Гілея : наук. вісн. : історичні науки, філософські науки, політичні науки / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова ; ВГО Українська Акад. наук. – К., 2014. – Вип. 91 (№ 12). – С. 47–49.

19. *Тимошик М. С.* Її величність – книга. Історія видавничої справи Київського університету. 1834–1999 : монографія / М.С. Тимошик ; передм. В. В. Скопенка. – К. : Наша культура і наука, 1999. – 308 с.

20. *Трубчанінов С.* Історична географія в університетах Наддніпрянської України (XIX – початок XX ст.) / С. Трубчанінов // Проблеми дидактики історії : зб. наук. пр. / Кам"янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка. – Кам"янець-Подільський, 2014. – Вип. 5. – С. 78–91.

21. *Федорова Л.* Виникнення загальноукраїнських громадських форм охорони пам'яток історії та культури (1870-ті – початок 1900-х рр.) / Л. Федорова // Київська старовина. – 2011. – № 1. – С. 65–86.